

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ КРИЗОВИХ ЯВИЩ

Визначено проблеми інноваційного розвитку підприємств в складних умовах ведення бізнесу, що не сприяють реалізації стратегії інноваційного розвитку шляхом освоєння нових і конкурентоспроможних технологій з метою формування інноваційної моделі національної економіки. Вагомий вплив ефективних інноваційних рішень на різницю між ринковою та балансовою вартістю підприємства дозволив визначити фінансування інновацій як ключовий фактор оптимізації і підвищення конкурентоспроможності бізнес-процесів підприємства на основі удосконалення існуючих або впровадження нових технологій виробництва. Оцінка стримуючих факторів інноваційного розвитку підприємства виявила ряд негативних тенденцій, що створюють труднощі використання різних джерел фінансування інноваційних проектів.

Ключові слова: розвиток, інновації, інноваційний проект, інноваційний розвиток, венчурні інвестиції, фінансування інновацій.

ZAMLYNSKYI V. A.

Odesa Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics

PROBLEMS OF FINANCING OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF CRISIS

The problems of innovation development of enterprises in a complex business environment, not contribute to the realization of the innovative development strategy through the development of new and competitive technologies to form innovative model of national economy. A significant influence of effective innovative solutions to the difference between market and book value of the company allowed us to determine the financing of innovation as a key factor in the optimization and competitiveness of business processes of the enterprise based on the improvement of existing or the introduction of new production technologies. Assessment of the limiting factors of innovative development of the enterprise identified a number of negative trends, creating difficulties in the use of various sources of financing of innovative projects.

Key words: development, innovation, innovative project, innovation development, venture capital investments, financing of innovations.

Постановка проблеми

В кризових умовах господарювання кожна країна стоїть перед необхідністю формування і впровадження стратегії інноваційного розвитку шляхом освоєння нових і конкурентоспроможних технологій для забезпечення формування інноваційної моделі національної економіки. Інноваційний розвиток як рушійна сила досягнення і збереження конкурентоспроможності продукції (робіт, послуг) сприяє активізації дій науковців і суб'єктів господарювання щодо пошуку можливостей здійснення інноваційних процесів, зокрема розвитку високотехнологічних виробництв.

У «Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» зазначено, що низка проблем супроводжує процеси впровадження інновацій у вітчизняне виробництво [1]. Однією з ключових і актуальних для наукових досліджень проблем є створення умов для фінансування інновацій на основі здійснення венчурних інвестицій з метою підвищення конкурентоспроможності економіки країни. Незадовільний стан вітчизняної економіки, значні прорахунки в прийнятті фінансових і політичних рішень, а також світові тенденції глобалізації актуалізують необхідність поглиблення теоретичних досліджень для досягнення інноваційного розвитку в сучасних умовах господарювання та розробку практичних рекомендацій щодо реалізації інноваційної моделі економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемам досягнення інноваційного розвитку підприємств присвячені наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених: О. Адаменко, С.Ю. Альошин, А. Андрійчук, И.С. Борисова, А.С. Гальчинський, В. Геєць, Н.П. Гончарова, В.І. Захарченко, М. Касс, А.И. Кибиткин, В. Кузьменко, В.В. Левицький, Б. Мільнер, О.С. Мороз, І.М. Підкамінний, М. Портер, Б.А. Райзберг, А.І. Сухоруков, О. Трофімчук, Н. Федулова, М.Г. Чумаченко, Й. Шумпетер та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми

Приділення значної уваги питанням нормативного регулювання інноваційної діяльності, створення сприятливих умов для реалізації інноваційних проектів в сучасних умовах господарювання не дозволяють вирішити низку проблем здійснення венчурних інвестицій. Незважаючи на наявність значної кількості наукових досліджень, існує гостра необхідність пошуку додаткових можливостей фінансування стратегічного розвитку інноваційного ринку з метою виведення економіки України з кризового стану, налагодження нових ринків збуту після підписання економічної угоди з ЄС. Становлення і розвиток інноваційної економіки в умовах кризових явищ повинен відбуватися за допомогою венчурного

інвестування, тобто інструменту, типового для індустріально розвинутих країн світу для просування нових продуктів і технологій у глобалізований економічний простір.

Постановка завдання

Метою дослідження є висвітлення проблем інноваційного розвитку підприємств в складних умовах ведення бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Суб'єкти господарювання, які в своїй діяльності орієнтуються на інноваційні рішення, підпорядковують управління діяльністю стратегії інновації цінності [2, с. 12], зміст якої полягає у використанні нового способу мислення та новітніх стратегічних підходів до управління, за яких замість зосередження зусиль на боротьбі з конкурентами підприємство створює нову цінність для споживачів, що усуває фактор конкуренції на основі ефективного співвідношення практичності, ціни та витрат на виробництво товару. Інноваційність цінності призводить до високої ефективності діяльності підприємства, а отже, зростання його вартості та постійного розвитку.

Досягнення цілей підприємства щодо динамічного розвитку передусім базується на використанні венчурного капіталу як виду інвестування. Вартість підприємства, що змінюється в часі залежно від різниці між нарощеним і первісним капіталом, є основним параметром, що характеризує економічний потенціал суб'єкта господарювання, а її динаміка є важливим показником якості управління.

Сьогодні все більша кількість інвесторів, приймаючи інвестиційні рішення, керуються фактором створення вартості. Розглядаючи декілька альтернативних рішень, вибір робиться на користь рішення, яке при інших рівних умовах дає більший приріст вартості підприємства. В умовах фінансової кризи кожне управлінське рішення повинне прийматися з точки зору його впливу на вартість підприємства.

На світовому рівні щорічно з 2003 р. складається рейтинг Forbes Global 2000 за такими показниками, як виручка, прибуток, активи та ринкова вартість. Також враховуються показники дочірніх компаній, в яких материнська компанія володіє або управляє 50 %. Розглянемо приклади різниці ринкової та балансової вартості ряду світових корпорацій за 2011 р. (табл. 1), наявність значної різниці між якими обумовлена, передусім, впровадженням інноваційних рішень у виробництво та значними обсягами венчурних інвестицій.

Таблиця 1

Приклади корпорацій з різницею між ринковою і балансовою вартістю за даними рейтингу Forbes Global 2000 за 2011 р.

Назва корпорації	Сфера діяльності	Виручка, млрд дол.	Прибуток, млрд дол.	Балансова вартість активів, млрд дол.	Ринкова вартість, млрд дол.	Різниця між ринковою і балансовою вартістю, млрд дол.
ExxonMobil	Нафта і газ, енергетика	341,6	30,5	302,5	407,2	104,7
IBM	Електроніка, інформаційні технології	99,9	14,8	113,4	198,1	84,7
Procter & Gamble	Споживчі товари	79,6	11,2	134,3	172,2	37,9
Apple	Електроніка, інформаційні технології	76,3	16,6	86,6	324,3	237,7
Microsoft	Інформаційні технології	66,7	20,6	92,3	215,8	123,5
Coca-Cola	Безалкогольні напої	35,1	11,8	72,9	148,7	75,8
Intel	Електроніка	43,6	11,5	63,2	114,5	51,3
Oracle	Електроніка, інформаційні технології	32,0	6,8	67,2	161,2	94,0
Google	Інформаційні технології	29,3	8,5	57,9	185,8	127,9
United Parcel Service	Логістика	49,5	3,5	33,6	73,1	39,5

Джерело: за даними [3]

Відповідно, характерними рисами венчурного капіталу є існування значної експансії на перспективних і зростаючих ринках, орієнтованих на молоді компанії з високим інноваційним потенціалом,

а також потреба у залученні додаткових коштів задля інвестування власного капіталу. При цьому існує високий ризик інвестування в обмін на потенційно високу прибутковість у майбутньому, однак підвищення фінансової стійкості та конкурентоспроможності суб'єкта господарювання для здійснення якісних змін в економіці країни в цілому передбачає появу особливого об'єкта управління бізнесом – механізму досягнення інноваційного розвитку, ефективність управління яким передусім залежить від чіткого розуміння його сутності.

У визначенні інноваційного розвитку В.В. Левицького та І.Ю. Суханова [4] наголошується, що даний вид розвитку є головним елементом і стимулом оновлення підприємства та створення передумов для формування системи стратегічного забезпечення фінансово-економічної безпеки. Дослідники при визначенні сутності інноваційного розвитку акцентують особливу увагу на основі його здійснення – інноваціях [5; 6]. За визначенням в працях [7; 8], інноваційний розвиток підприємства сприяє зростанню вартості бізнесу, а отже, створенню привабливості суб'єкта на основі оцінки дохідності інвестиційного проекту.

Таким чином, інноваційний розвиток за своїм змістом передбачає пошук інноваційних ідей з метою оптимізації і підвищення конкурентоспроможності бізнес-процесів підприємства на основі удосконалення існуючих або впровадження нових технологій виробництва. Відповідно, створення умов для інноваційного розвитку в умовах конкретного суб'єкта господарювання буде потребувати здійснення значних витрат, фінансування яких не пов'язане зі здійсненням щоденної господарської діяльності. Тому виникає потреба в формуванні механізму фінансування, що вирішує ключові питання: що і за рахунок яких джерел фінансувати?

У ст. 18 Закону України «Про інноваційну діяльність» [9] серед джерел фінансування інноваційної діяльності визначено кошти держбюджету України, місцевих бюджетів, кошти спеціалізованих державних і комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ, власні або залучені кошти суб'єктів інноваційної діяльності, кошти фізичних і юридичних осіб, а також інші джерела, що не суперечать чинному законодавству України. Динаміку відповідних витрат на здійснення інноваційної діяльності демонструють статистичні дані про джерела фінансування інновацій в Україні за період 2010–2014 рр. (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка фінансування інноваційної діяльності в Україні за 2010–2014 рр.

Роки	Загальний обсяг інвестицій			В т.ч. за рахунок коштів:			
	сума інвестицій, млн. грн.	абсолютне відхилення, млн. грн.	відносне відхилення, %	власних	держ-бюджету	іноземних інвесторів	інших джерел
2010	8045,5	-6288,4	-43,9	4775,2	87	2411,4	771,9
2011 ¹	14333,9	-	-	7585,6	149,2	56,9	6542,2
2012	11480,6	-2853,3	-19,9	7335,9	224,3	994,8	2925,6
2013	9562,6	-4771,3	-33,3	6973,4	24,7	1253,2	1311,3
2014	7695,9	-6638	-46,3	6540,3	344,1	138,7	672,8

Джерело: за даними [10]

¹2011 р. обрано в якості базового для порівняння, оскільки сума інвестицій в досліджуваному періоді є найбільшою.

Отже, за результатами дослідження динаміки фінансування інноваційної діяльності в Україні за 2010–2014 рр. встановлено, що протягом останніх років основним джерелом фінансування інноваційних проектів в Україні були власні кошти підприємств. Слід відмітити, що загальна сума інвестицій за три останні досліджувані роки суттєво знизилася (у 2014 р. сума такого зниження порівняно з 2011 р. склала 6638 млн грн або 46,3 %). Крім того, спостерігається стрімке зниження рівня фінансування інновацій за рахунок коштів держбюджету (лише 24,7 млн грн, що на 83,4 % нижче рівня 2011 р., або 0,26 % в загальній структурі інвестицій). Хоча в 2014 р. сума фінансування з держбюджету суттєво зросла (в 1,44 разу), водночас стрімко скоротилися іноземні венчурні інвестиції. Так, у 2014 р. порівняно з 2013 р. сума іноземних інвестицій склала лише 138,7 млн грн, що на 1114,5 млн грн (або у 9 разів) менше попереднього року. Питома вага іноземних інвестицій в загальній сумі інвестицій в 2014 р. склала лише 1,8 %.

За наявності негативної динаміки іноземного інвестування, слід вказати, що значна перешкода для інноваційного розвитку національної економіки на сучасному етапі криється в тому, що відсутній механізм заохочення залучення іноземних венчурних інвестицій.

В цілому розкрита динаміка показників венчурного інвестування в Україні протягом п'яти років не дозволяє стверджувати, що національна економіка розвивається за інноваційною моделлю. В табл. 2 спостерігається основний тягар фінансування інноваційних проектів за рахунок власних коштів суб'єктів господарювання, що в складних економічних умовах останніх років може призвести до банкрутства підприємств або ліквідації інноваційних проектів. Динаміку впровадження інновацій на підприємствах України за 2010–2014 рр. демонструє табл. 3.

Розкрита динаміка впровадження інновацій в діяльність підприємств України також підтверджує скорочення кількості інноваційних проектів на підприємствах, якщо порівнювати з показниками 2011 р. Найнижчий рівень питомої ваги реалізованої інноваційної продукції в обсязі виробленої складає 2,5 % в 2014 р. Водночас, у 2014 р. спостерігається найвищий показник впровадження виробництва інноваційних видів продукції (3661 найменувань, що на 13,1 % вище рівня 2011 р.), що свідчить про значний науковий потенціал.

Таблиця 3

Динаміка впровадження інновацій на підприємствах України за 2010–2014 рр.

Роки	Підприємства, що впроваджували інновації		Впроваджено нових технологій, процесів	у т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	Впроваджено виробництво інноваційних видів продукції, найменувань	з них нові види техніки	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
	питома вага, %	відхилення, %					
2010	11,5	-1,3	2043	479	2408	663	3,8
2011 ²	12,8	-	2510	517	3238	897	3,8
2012	13,6	+0,8	2188	554	3403	942	3,3
2013	13,6	+0,8	1576	502	3138	809	3,3
2014	12,1	-0,7	1743	447	3661	1314	2,5

Джерело: за даними [10]

²2011 р. обрано в якості базового для порівняння, оскільки в табл. 1 абсолютне значення суми інвестицій було найвищим.

З метою оцінки проблем фінансування інноваційних проектів і зниження ефективності управління інноваційним розвитком підприємств розроблено анкету, за допомогою якої проведено анкетування керівників 8-ми підприємств Одеської обл. Серед підприємств представлені 2 великих (або 25 %) та 6 малих (75 %) суб'єктів різних видів діяльності: виробництво та торгівля (оптова і роздрібна) продовольчими товарами, сільське господарство, історія діяльності яких свідчить про реалізацію інноваційних проектів у минулому. Відповідно до змісту анкети опитуваним необхідно було оцінити стримуючі фактори для інноваційного розвитку підприємства за шкалою «високий», «середній», «низький» (табл. 4).

За результатами анкетування встановлено, що найбільш стримуючими факторами для інноваційного розвитку підприємств є військові дії в східній Україні, наявність окупованих територій, постійний перерозподіл політичного впливу, відсутність реформ, корумпованість, висока вартість позикового капіталу (банківські та комерційні позики), значні коливання курсу національної валюти в сторону її знецінення, низький рівень платоспроможності підприємства, використання конкурентами інновацій, труднощі врахування міжнародних екологічних стандартів.

Наведені стримуючі фактори макrorівня призводять до того, що жоден іноземний інвестор не наважиться вкладати власні кошти в українську економіку. Водночас, у підприємств існують значні труднощі щодо використання власних коштів для фінансування інноваційних проектів.

Крім того, загальні негативні тенденції на макrorівні обумовлюють особливе загострення накопичених протягом багатьох років проблем, що завжди стримували інноваційний розвиток вітчизняних підприємств, зокрема, проблем недостатності інформації про потенціал ринків збуту, відсутності дієвого механізму пільгових умов діяльності для підприємств, що впроваджують інновації, низького рівня технічного та технологічного оснащення виробництва, недостатності темпів оновлення виробничого обладнання, а також високої енерго- і матеріаломісткості виробничих процесів.

За наявних вказаних проблем і кризових явищ у всіх сферах суспільства в цілому неможливе виконання навіть оформлених договорами «правил гри», а отже, планування перспективності здійснення венчурних інвестицій, ризикованість яких суттєво відрізняється від інвестицій у просте розширення виробництва у зв'язку з інноваційним характером об'єкта інвестицій.

Висновки

Досліджені проблеми макро- та макrorівня, які стосуються розробки та реалізації інноваційних проектів, суттєво ускладнюють формування інноваційної моделі розвитку економіки. Лише часткового вони можуть бути вирішені на рівні підприємств.

З огляду на те, що інноваційний розвиток суб'єктів господарювання на сучасному етапі займає ключові позиції у досягненні економічної безпеки підприємства, необхідно є розробка та вибір оптимальної стратегії управління розвитком суб'єкта. Інноваційні проекти особливі тим, що вони передбачають створення нових продуктів і технологій, що пов'язано зі значними ризиками та невизначеністю. Від вартості інноваційного проекту залежать вимоги до його реалізації, а отже, до системи

управління інноваціями. Необхідною є відповідна концепція управління, що охоплює різні компоненти сучасного менеджменту, відповідає вимогам якості до систем управління з урахуванням високої динамічності ринків і складних умов господарювання.

Таблиця 4

Результати проведеного анкетування керівників підприємств Одеської обл. на предмет оцінки стримуючих факторів інноваційного розвитку

Стримуючі фактори інноваційного розвитку	Рівні оцінки факторів		
	«високий»	«середній»	«низький»
1. Політична нестабільність в країні, недосконалість законодавчого регулювання діяльності	4	4	0
2. Інфляція і значні коливання валютних курсів, що підвищує вартість позикового капіталу для фінансування інновацій	7	1	0
3. Окуповані території, військові дії на сході України	3	4	1
4. Значний фіскальний вплив на діяльність підприємства, зокрема через оподаткування	8	0	0
5. Постійна поява нових конкурентів на ринку	5	3	0
6. Низький рівень платоспроможності підприємства, незабезпеченість власними коштами	7	1	0
7. Неefективність управління інноваційним розвитком через відсутність зацікавленості персоналу в частині інноваційних ідей	2	4	2
8. Обмеженість інформаційного забезпечення інноваційного процесу	1	5	2
9. Відсутність розробленої стратегії розвитку підприємства, бізнес-планів	1	3	4
10. Ігнорування потенціалу підприємства для впровадження інноваційних ідей	0	3	5
11. Наявність випадків понесення значних витрат на дослідження без відповідних результатів	3	3	2
12. Використання конкурентами інновацій, що призводять до необхідності пошуку нових ідей	4	3	1
13. Неналежна розробка документів щодо облікової політики підприємства на предмет інноваційних розробок	2	3	3
14. Низький рівень або недостатність матеріально-технічної бази підприємства для розробки інновацій	3	3	2
15. Наявність загроз інформаційній безпеці через шахрайські дії персоналу, несанкціонований доступ до комерційної таємниці	1	3	4
16. Труднощі врахування міжнародних екологічних стандартів для реалізації інноваційних проектів	5	1	2
17. Наявність фактів несанкціонованого доступу до ресурсів, спрямованих на реалізацію інноваційних проектів	0	3	5
18. Відсутність або низький рівень матеріальної відповідальності на підприємстві	0	5	3
19. Недостатній рівень кваліфікації персоналу для здійснення контролю процесу реалізації інноваційного проекту	2	4	2
20. Низький рівень мотивації персоналу для підвищення продуктивності праці	3	3	2
21. Відсутність робіт з оцінки ефективності впровадження інноваційних розробок	1	4	3

Джерело: за даними проведеного анкетування.

Література

1. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / упоряд. : Г. О. Андрощук, І. Б. Жилияєв, Б. Г. Чиженський, М. М. Шевченко. – К. : Парламентське вид-во, 2009. – 632 с.
2. Чан Ким У. Стратегія голубого океана / У. Чан Ким, Р. Моборн. – М. : Hippo Publishing, 2007. – 272 с.
3. The World's Biggest Public Companies 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.forbes.com/lists/2012/18/global2000_2011.html.
4. Левицький В. В. Інноваційний розвиток як елемент стратегічного забезпечення системи

управління фінансово-економічною безпекою підприємства / В. В. Левицький, І. Ю. Суханова // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки. – 2014. – Вип. 26. – С. 89–94.

5. Касс М. Е. Формирование стратегии инновационного развития предприятия на основе управления нематериальными активами : моногр. / М. Е. Касс. – Н. Новгород : ННГАСУ, 2011. – 159 с.

6. Федулова І. В. Синергетична еволюційна модель інноваційного розвитку підприємства / І. В. Федулова // Наук. пр. Нац. університету харчових технологій. – 2010. – № 36. – С. 114–118.

7. Борисова І. С. Основи інноваційного розвитку підприємств / І. С. Борисова // Известия ПГПУ им. В. Г. Белинского. – 2011. – № 24. – С. 225–229.

8. Мороз О. С. Формування системи показників для оцінювання інноваційного розвитку підприємства / О. С. Мороз // Економіка Криму. – 2012. – № 3 (40). – С. 263–266.

9. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 16.10.2012 р. № 5460-VI (з чинними змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.

10. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Надійшла 19.05.2016; рецензент: д. е. н. Коваль В. В.